

УДК: 159.9

© Хомуленко Т.Б., Бондаренко Л.И., 2011 р.

Т.Б. Хомуленко , Л.І. Бондаренко

Національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, м. Харків

ДО ІСТОРІЇ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОАНАЛІЗУ В ПЕДАГОГІЦІ

Розглянуті основні факти історичного розвитку застосування психоаналізу в педагогіці, названі причини недооцінки психоаналізу українською педагогікою на сучасному етапі її розвитку.

Ключові слова: педагогіка, психоаналіз.

Т.Б.Хомуленко, Л.І. Бондаренко К ИСТОРИИ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ПСИХОАНАЛИЗА В ПЕДАГОГИКЕ

Рассмотрены основные факты исторического развития применения психоанализа в педагогике, названы причины недооценки психоанализа украинской педагогикой на современном этапе её развития.

Ключевые слова: педагогика, психоанализ.

Т.В.Хомуленко, Л.І. Bondarenko TO HISTORY OF PROBLEM OF USING PSYCHOANALYSIS IN PEDAGOGICS

The main facts of historical development of using Psychoanalysis in Pedagogies are described. The reasons of underestimation of psychoanalysis in modern Ukrainian Pedagogies at the present stage of its development are given.

Key words: Pedagogies, Psychoanalysis.

В нашому повідомленні «Психоаналіз і педагогіка (до постановки проблеми)» [4] ми намагались обґрунтувати ідею доцільності використання психоаналізу в педагогіці, тобто впровадження психоаналітичної педагогіки і в систему освіти як теоретичної дисципліни, і в практику виховного процесу як могутнього методу психокорекції девіантної поведінки дітей, різних невротичних, психопатичних станів, що на сьогоднішній день є дуже актуальним, хоч і важко здійсненним. Звернемося більш докладно до історії цієї проблеми.

Хоча основи дитячого психоаналізу створив З. Фройд, зокрема, опосередковано провівши аналіз п'ятирічного хлопчика; безпосередньо з дітьми він не працював, але на майбутнє поставив завдання поєднати аналітичний вплив з виховними заходами та розробити відповідну техніку. Талановиті педагоги

помітили широкі можливості використання психоаналізу в педагогіці ще в той час, коли психоаналіз ще не сформувався повністю. І мабуть першим педагогом, хто звернув увагу на можливості психоаналізу в педагогічній діяльності, була Герміна Гуг-Гельмут – австрійський психоаналітик і педагог (1871-1924). Зараз вона вважається одним з перших (поряд з Ганною Фройд та Мелані Кляйн) творців дитячого психоаналізу та психоаналітичної педагогіки. *Вона була першим психоаналітиком, котра здійснювала систематичне психоаналітичне вивчення дітей.* У 1921 р. опублікувала книжку «Новые пути з познанию детского возраста. Психоаналитические лекции для родителей, учителей, воспитателей и детских врачей» [1]. Ця праця містила теоретичні, методичні, терапевтичні ідеї і результати психоаналітичного дослідження дітей. Спеціально підкреслювала, що педагогічний вплив на дитину є одним з основних моментів дитячого психоаналізу.

Відомий угорський психоаналітик Аліса Балінт (1898-1939), працюючи в галузях дитячої психології і педагогіки, розробляючи проблеми навчання і виховання, *пропагувала психоаналітичний підхід до навчання і виховання дітей;* свої ідеї виклала зокрема в книжці «Психоаналіз дошкільного виховання» (1931), втілювала ці ідеї в психотерапевтичній та викладацькій діяльності.

Велику увагу використанню психоаналізу в педагогіці приділяв Альфред Адлер (1870-1937) – автор так званої індивідуальної психології. Отримавши медичну освіту, постійно маючи медичну практику, він одночасно працював старшим викладачем, а потім доцентом Віденського інституту педагогіки. Прагнучи до гуманізації виховання і суспільного життя (поділяв ідеї австрійських соціалістів), він присвятив значну частину свого життя *теоретичній та практичній педагогіці.* Спершу виклав свої ідеї в статті «Лікар як вихователь», маючи на увазі лікаря перш за все як психоаналітика, психотерапевта, пізніше розвивав свої погляди на систему виховання на основі гуманістично орієнтованих ідей індивідуальної психології. Практичними наслідками його педагогічної діяльності стало створення у Відні мережі різних *консультативно-педагогічних установ, дитячих садків, експериментальної школи, діяльність яких базувалась на психоаналітичних ідеях.* До 1933 року їх було близько 30, працювали вони

досить плідно. Потім нацисти їх закрили, але пізніше робота таких установ була поновлена в країнах Європи та Америки [3, с. 18].

Не можна не звернути увагу на «Журнал психоаналітичної педагогіки», видання, засноване у 1926 році в Штутгарті німецьким *психоаналітиком* Г. Менгом та швейцарським *педагогом* Е. Шнейдером з метою дослідження проблем *психоаналітичної педагогіки, розповсюдження психоаналітичних ідей серед педагогів, гуманізації педагогічної практики шляхом застосування в ній психоаналітичних знань*. Журнал звертав увагу на такі проблеми, як: особливості психіки учнів різного віку з погляду психоаналізу, емоційні компоненти навчального процесу, роль безсвідомого у організації людської поведінки та багато інших. В журналі публікувались статті відомих психоаналітиків і педагогів різних країн.

Слід віддати належне російським педагогам: деякі з них відзначили *новаторську роль психоаналізу в педагогіці* раніше, ніж з'явилися засадничі праці Г. Гуг-Гельмут, Ганні Фройд, Мелані Кляйн: ще в царській Росії перед першою світовою війною виходять з друку статті: Рахманов В. «*Психоанализ и воспитание*» // Русская школа. 1912, т. II, кн. 7-8, Вайсфельд М. «*Психоанализ и его применение в педагогике*» // Вестник воспитания, 1914, № 4; окремим виданням виходить праця Вальдштейн А. «Подсознательное «я» и его отношение к здоровью и воспитанию». – М., 1913 та ін. Втім, з цих праць не видно, чи велись якісь систематичні спостереження або конкретні дослідження застосування психоаналізу в процесі виховання дітей.

Після революції і в Росії і в Україні значно активізується інтерес до психоаналізу та його застосування в педагогіці. Так, у 1923 році в Москві було видано збірку перекладів на російську мову окремих праць провідних західноєвропейських психоаналітиків (З. Фрейда, К. Абрахама, Е. Джонса, К. Юнга та ін.) [2], в 1926 опубліковано, як вже зазначено, працю Г. Гуг-Гельмут, у 20-х роках виходять російською мовою праці з дитячого психоаналізу Г. Фройд, М. Кляйн та ін. 1922-1926 рр. – це був період найбільш активної видавничої та терапевтичної діяльності російських психоаналітиків, де чільне місце займав дитячий та педагогічний психоаналіз. Були проведені і цікаві практичні

психоаналітичні дослідження в царині виховання дітей. Маємо на увазі діяльність Державного психоаналітичного інституту та Дитячого будинку-лабораторії «Міжнародні солідарність», що був організований в 1922 році і ліквідований в 1925 році (що вже віщувало початок репресій). Це був науково-дослідний, освітянський, виховательський та лікувальний заклад. Тут готувались наукові і педагогічні кадри для роботи в галузі психоаналізу. Інститут здійснював психоаналітичну підготовку та перепідготовку медиків, педагогів та соціологів. Постійно в дитячому будинку знаходилося до 25 дітей, з якими проводилась виховна робота та спостереження за їх розвитком з точки зору психоаналізу. Очолював цей Інститут і Дитячий будинок-лабораторію талановитий російський психоаналітик Д. Єрмаков. Результати наукової та педагогічної роботи цього закладу в 1923 році доповідались самому З. Фройді і отримали його схвалення. Ними зацікавились і інші європейські психоаналітики – найближчі сподвижники З. Фрейда – Курт Абрагам, Отто Ранк та ін. Збірник праць дитячого будинку «Міжнародна солідарність» – лабораторії Державного психоаналітичного інституту був запланований до публікації і проанотований як і інші цікаві праці з дитячого психоаналізу і психоаналітичного педагогіки (наприклад: Лай В. «Безсвідоме в душі дитини. Психоаналіз і виховання»), але встановлення тоталітарного режиму припинило цю серію видань.

У 20-ті роки зацікавились педагогічними проблемами психоаналізу і психоаналітики Одеської школи: саме тут була вперше перекладена російською мовою і видана праця Ганни Фройд «Введение в технику детского психоанализа» (1927), вийшли з друку дві праці М. В. Вульфа: «Фантазия и реальность в психике ребенка» (1926) та «Психология детских капризов» (1929).

Не можна обминути і те, що в Харкові зацікавленість педагогічної спільноти психоаналізом виявилась в діяльності освітянського часопису «Путь просвещения». В ньому ще в 1922 р. в № 6 була надрукована стаття В. Рижкова «Психоанализ как система воспитания», а в 1923 р. в № 1 – перший переклад на російську мову статті К. Г. Юнга «Конфликт детской души» – статті, що займає важливе місце в його творчості.

В Західній Україні психоаналіз і педагогіку розглядали в єдності такі відомі психологи, педагоги, психоаналітики, як С. Балея та Я. Ярема.

Цей короткий історико-біографічний огляд, далеко не вичерпний, ми здійснили з метою показати, що вже в лоні класичного психоаналізу (З. Фройд, К. Юнг, А. Адлер) почав розвиватися *дитячий психоаналіз, що зразу ж і був застосований до педагогіки і не тільки в теорії, але й на практиці*, і це дало свої плідні результати. З іншого боку, педагоги прийняли психоаналіз і спробували його інтерпретувати як *«систему виховання»*. *І в царській Росії, а пізніше в СРСР (в Росії і в Україні) психоаналіз застосовувався в педагогіці не тільки в теорії, але й на практиці*. Слід підкреслити, що в Росії перші статті з цієї теми були опубліковані набагато раніше (1912, 1914), ніж цим питанням стали перейматися на Заході (1921 р. – Г. Гуг-Гельмут).

На сучасному етапі розвитку європейської культури дитячий та педагогічний психоаналіз широко розповсюджений. Найбільш відомі концепції, що застосовуються в психоаналітичній практиці з дітьми – концепції Г. Фрейда і особливо М. Кляйн. Серед багатьох сучасних авторських психоаналітичних методів звертають на себе увагу ті, що досліджують *психіку немовлят*: Д. Віннікотт – англійський психоаналітик, педіатр і дитячий психіатр («Від педіатрії до психоаналізу»), Р. Шпіц («Психоаналіз раннього дитячого віку»), Дальто Франсуаза – французький лікар, психоаналітик – одна із засновників дитячого психоаналізу у Франції (кн. «Психоаналіз і педіатрія» та ін.), Ельячефф Каролін («Затаєнна біль. Дневник психоаналітика. Детський психоаналіз» та ін.). Ці та інші подібні дослідження свідчать, що дитячий психоаналітик може цілком успішно впливати на немовлят (навіть 3-місячного віку) і виліковувати їх від дуже небезпечних хвороб. Ці праці психоаналітиків-педіатрів-педагогів дозволяють дійти висновку, що *безсвідоме дитини не просто дуже рано починає формуватись, але дитина з ним народжується, успадковуючи його від батьків*.

В європейських країнах і США відділи дитячого психоаналізу функціонують в складі різних психотерапевтичних асоціацій, видається відповідна теоретична і методична література.

Відомо, що дитячий психоаналіз в деякій мірі розвивається і в Росії, і в Україні. У Східноєвропейському інституті психоаналізу (С.-Петербург) навіть ведеться підготовка кадрів із спеціальності «дитячий психоаналіз». Видається відповідна література – перш за все, це переклади праць європейських та американських авторів.

Виникає закономірне питання: чому ж на фоні такої досить багатой історії застосування психоаналізу в педагогіці у нас в Україні педагоги практично не виявляють інтересу до психоаналізу попри те, що психоаналіз увійшов тією чи іншою мірою в різні психологічні спеціальності? – Це пояснюється в цілому низьким рівнем розвитку психоаналізу в країні, незначною мірою його застосування як психотерапії, нерозвинутою системою підготовки кадрів психоаналітиків, адже психоаналіз – це психотерапія найбільш складна і найдорожча порівняно з іншими, відповідно потребує значних зусиль, певних здібностей і часу для підготовки кваліфікованих кадрів, психоаналіз – це психотерапія перш за все для середнього класу, який у нас ще не досить розвинутий. Отже, часто представлений як *аматорський*, чи, за висловом З. Фрейда, «дикий», що і викликає скептичне ставлення до нього; до того ж, не так швидко руйнуються стереотипи, котрі формувались близько 60 років, з часів, коли психоаналіз був у нас заборонений як «шкідливе породження ворожої буржуазної ідеології». Але уявляється, що рано чи пізно українська педагогіка звернеться до психоаналізу, зваживши всі переваги його застосування у виховному процесі.

Список літератури

1. Гуг-Гельмут Г. Новые пути к познанию детского возраста. Психоаналитические лекции для родителей, учителей, воспитателей и детских врачей. – Л., 1926. – 218 с.
2. Психоанализ детского возраста. – М., 1924. – 143 с.
3. Психоанализ. Новейшая энциклопедия. – Минск, 2010. – 1120 с.
4. Хомуленко Т. Б., Бондаренко Л. І. Психоаналіз і педагогіка // II Міжнародна наукова конференція: Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи. – М.; Харків. ХДАДМ. 15-16 квітня 2010 р. / Збірник матеріалів. – Харків: ХДАДМ, 2010. – С. 164-166.